

Kamil K. Pilichiewicz

Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku

ORCID: 0000-0001-5589-6797

PRZESTRZENIE WSPÓLNE W TWÓRCZOŚCI ERAZMA IZOPOLSKIEGO I ADAMA MICKIEWICZA

Mickiewiczowski Jubileusz jest okazją do przyjrzenia się związkom Adama Mickiewicza z Ukrainą literacką, w tym z przedstawicielami szkoły ukraińskiej. Mniej znanym jej reprezentantem był Erazm Izopolski. Warto zapoznać się z postacią owego lirnika, Ukraińca – jak sam siebie określał. Niech Mickiewiczowski dorobek stanie się dla tego przedstawienia tłem i pewnym punktem odniesienia.

Inspiracje Izopolskiego

Co na temat Erazma Izopolskiego wiemy? Źródła polskie (mam tu na myśli: *Dzieje folklorystyki polskiej 1800–1863* oraz *Polski Słownik Biograficzny*¹) podają jako jego rok urodzenia datę 1812. Za datę śmierci Krzyżanowski przyjmuje rok 1863, podczas gdy Sierotwiński stwierdza, że ostatni istniejący ślad aktywności Izopolskiego to jego list do Józefa Kraszewskiego z Połtawy datowany na rok 1862. Inaczej podają źródła ukraińskie. Badacze literatury i folklorysty Wołodymyr Hnatiuk i Roman Kyrzczew², twierdzą, że autor *Dumy z dum ukraińskich* żył w latach 1810–1876, do tej wersji przychyliła się też Mariya Bracka³. Czyli, kiedy w 1818 roku na łamach „Tygodnika Wileńskiego” ukazuje się *Zima miejska* – debiutancki wiersz Mickiewicza, Izopolski ma co najwyżej 8 lat, a kiedy w 1822 roku wydany zostaje zbiór *Ballad i romansów*, przyszły autor *Fantazji* nie ma więcej jak lat dwanaście.

¹ *Dzieje folklorystyki polskiej 1800–1863. Epoka przedkolbergowska*, red. H. Kapeliński, J. Krzyżanowski, Wrocław 1970, s. 250; *Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 198.

² R. Kyrzczew, *Ukrajinskyj folklor w polskij literatury (period romantyzmu)*, Kijów 1971.

³ M. Bracka, *Pojęcie Ukrainy i ukraińskości w twórczości Erazma Izopolskiego*, [w:] „Szkoła ukraińska” w romantyzmie polskim. Szkice polsko-ukraińskie, red. S. Makowski, U. Makowska, M. Nesteruk, Warszawa 2012, s. 490.

Izopolski urodził się prawdopodobnie w guberni kijowskiej w rodzinie biednego szlachcica w Monastyrzyszczu. Wynika tak z jednego z jego wczesnych utworów: „Hej rodzinna Ukraino! / Manastyrzyszcz ciemne sady / W sercu moim nie zaginą: / Lubych po was wrażeń ślady”⁴. Uczęszczał do szkoły bazylińskiej w Humaniu (około 1820 roku, od tego bowiem roku miał stancję w Humaniu u niejkiej p. Łuczyńskiej⁵). W tym samym miejscu uczyli się przed Izopolskim Seweryn Goszczyński i Bohdan Zaleski, czołowi przedstawiciele „szkoły ukraińskiej”⁶. Mariya Bracka sugeruje, iż: „atmosfera stworzona przez (...) poetów miała niewątpliwie wpływ na fascynację młodego Izopolskiego poezją, kulturą i folklorem narodu ukraińskiego”⁷.

I faktycznie, przyszedł autor *Badań podań ludu* kulturą ludu ukraińskiego, pieśniami i dumkami zainteresował się już w wieku młodzieńczym, czego dowodzić może adnotacja, którą dołączył do zapisu dumy o Fedorze Bezrodnym: „Spisana od Lirnika w Bałcie w czasie Jarmarku 1827 r.”⁸. Z lat młodzieńczych pochodzi też przekaz dumy o Samijlence Kołomyjence. Izopolski zanotował ją prawdopodobnie w Humaniu, w okresie szkolnym. Z ową dumą zaznajomił go starzec z pobliskiej wsi Dmytruszki, nazywający siebie Jakowem Samojlenką Kołomyjcem.

Paralela pierwotna

Tu dostrzegamy pierwszą istotną analogię z biografią Adama Mickiewicza, który, jak wiadomo w młodości słuchał i zapamiętywał litewskie pieśni ludowe i fantastyczne opowieści⁹. Wystarczy wspomnieć służącą Gąsiewską, od której w Nowogrodzku nauczył się młody Mickiewicz zbioru pieśni ludowych, starego sługę, którego w domu rodzinnym Mickiewicza przeżywano Ulissesem, czy niankę – starą szlachciankę Horbatowską, od której młody Mickiewicz usłyszał choćby o trzech liliach, czy o mieście zalanym przez jezioro Świtez¹⁰. Co do autentyczności

⁴ Zob. E. J. [Erazm Izopolski], *Poezje Ukraińca. Dumka*, „Tygodnik Petersburski” 1835, nr 98, s. 571.

⁵ Zob. objaśnienie do dumy *O Samujlenku-Kołomyjenku*, „Athenaeum” 1844, t. 5, s. 26.

⁶ Więcej na temat „szkoły ukraińskiej” zob. m.in. *Szkoła ukraińska w romantyzmie polskim. Szkice polsko-ukraińskie*, red. S. Makowski, U. Makowska, M. Nesteruk, Warszawa 2012.

⁷ M. Bracka, *Pojęcie Ukrainy...*, dz. cyt., s. 491.

⁸ E. Izopolski, *Śpiewy historyczne Ukrainy: Duma Dziewiąta. O Fedorze Bezrodnym*, „Athenaeum” 1844, t. 6, s. 43.

⁹ Zob. na ten temat: J. Krzyżanowski, *Z motywów folklorystycznych u Mickiewicza (Paralele XV)*, „Pamiętnik Literacki” 1934, z. 1, s. 105.

¹⁰ Zob. przykłady przytoczone w: R. Wojciechowski, *W kręgu żywej tradycji*, [w:] *Ludowość u Mickiewicza*, red. J. Krzyżanowski, R. Wojciechowski, Warszawa 1958, s. 33–34. Źródłami owych przykładów są: rozmowa A. Mickiewicza z A. Chodźką (rozmowa dnia 25 marca

ostatniego źródła – opowieści niańki, o której w swoim pamiętniku wspomina brat poety – Aleksander Mickiewicz, zastrzeżenia ma między innymi Juliusz Kleiner. Nie zmienia to jednak faktu, że pieśni ludowych Mickiewicz słuchał i uczył się od lat najmłodszych. Obaj, nazwijmy ich potocznie – entuzjaści tradycji ludowej, jeden litewskiej, drugi ukraińskiej, należeli do tej samej, tak zwanej „szkoły żywej tradycji”, jak nazywa ją Ryszard Wojciechowski¹¹.

Twórczość Izopolskiego

Wracając do Erazma Izopolskiego, przypomnijmy, iż debiutuje literacko w 1835 roku w „Tygodniku Petersburskim” *Poezjami Ukraińca. Dumką* (pod pseudonimem E. J.). Można debiut ten traktować jako zbiór sześciu krótkich utworów¹² bądź jeden wiersz, na co wskazuje przypis redakcji pisma. Utwór zostaje zauważony przez cenionego polskiego powieściopisarza i krytyka literackiego Michała Grabowskiego¹³.

Po tej publikacji, w almanachu „Rusalka” (w 1838 roku), ukazują się kolejne teksty poetyckie: *Modlitwa starca* i *Fantazja*, podpisane pseudonimem Erazm Jezopolski. Są to stosunkowo krótkie próby liryczne, które łączy melancholijny nastrój, zaduma nad czasami przeszłymi, motyw śmierci, romantyczna tęsknota i fatalizm podmiotu lirycznego.

W 1839 roku w tym samym piśmie „Rusalka” opublikowany zostaje pierwszy szkic folklorystyczny Izopolskiego *Kilka szczegółów do mitologii słowiańskiej, wyczerpniętych z podań gminu*, zawierający opowieść o mitologicznym Połykopie, syrenach ziemnych (Miawkach) i pieśń o Kupale w języku ukraińskim.

W 1843 roku w wileńskim piśmie „Athenaeum” przyszedł autor *Dumy z dum ukraińskich* publikuje w sześciu odcinkach (rozdziałach) cykl: *Badania podań ludu*. W pierwszym tekście (*Pamiętki Ukrainy*) Izopolski przytacza skazki o walach zmijowych i opowiastki ludowe o mogiłach. Drugi (*O Wernyhorze*) jest komentarzem poety-folklorysty do legendarnej postaci wieszczka, wróżbity, pieśniarza ukraińskiego – Wernyhory. W szkicu umieszcza fragmenty pieśni, odrywki i przepowiednie o Wernyhorze. Na komentarze autora *Dumy z dum* zwracają uwagę późniejsi badacze literatury¹⁴.

1844 r. s. 219) oraz wspomnienia Aleksandra Mickiewicza przytaczane w: L. Podhorski-Okołów, *Realia mickiewiczowskie*, Warszawa 1952, s. 28.

¹¹ R. Wojciechowski, *W kręgu żywej tradycji*, [w:] *Ludowość u Mickiewicza*, s. 34, 520.

¹² Zob. M. Bracka, *Pojęcie Ukrainy...*, dz. cyt., s. 491.

¹³ Więcej na ten temat w dalszej części niniejszego tekstu.

¹⁴ Zob. S. Makowski, *Wernyhora. Przepowiednie i legenda*, Warszawa 1995; W. Stabryła, *Wer-*

W latach 1844–1845 w tym samym „Athenaeum” ukazuje się cykl *Śpiewy historyczne Ukrainy*. Jest to zbiór zasłyszanych i następnie spisanych przez lata dum, pieśni historycznych. Składają się na niego liryczno-epickie poematy o tematyce historycznej, opiewające heroiczne czyny znanych wodzów, atamanów, bohaterów kozackich, „obejmujące okres bytu Kozactwa od Daszkiewicza do Nalewajki”¹⁵, zaczerpnięte z tradycji ludowej ziem ukraińskich, śpiewane w szczególności przez wędrownych lirników, pieśniarzy. Zbieraniem tych opowieści-śpiewów zajmuje się przyszły autor *Dumy z dum ukraińskich* już w latach młodości, nastoletnich, o czym była już mowa.

Jak widzimy, Erazm Izopolski, z początkującego poety staje się folklorystą, etnografem, starożytnikiem, który przeważnie „zasłyszane” od rozmaitych osób i w różnych miejscach dumy (Duma I jest „przepisana ze Śpiewu Semena Dudycza Lirnika w Bubance humańskiej”¹⁶, Duma II ma dopisek pod tytułem: „W Ładyżynie od Lirnika”¹⁷, Duma VI została „spisana od Semena Dudycza Lirnika w Babance humańskiej”¹⁸, itd.), skazki, urywki zapamiętuje, notuje i publikuje w zbiorach. W przypadku owych dum, zauważmy, że nie wszystkie pochodzą wprost od pieśniarzy, lirników. W niektórych przypadkach treść dumy jest zaczerpnięta ze zbioru *Ukraińskie narodnyje piesni* (Moskwa 1834) Mychajła Maksymowicza, ukraińskiego folklorysty.

Swoje liryczne umiejętności w połączeniu z wiedzą i znajomością etnograficzną podać ludu ukraińskiego ukazuje Izopolski po latach w *Dumie z dum ukraińskich. Pieśniach lirnika o ukraińskim kozactwie* – jest to jego *opus magnum*. To poemat złożony z piętnastu pieśni i epilogu, liczący niemal sześć tysięcy wierszy¹⁹. Ukazuje się najpierw w częściach w „Bibliotece Warszawskiej” w latach 1856–1857 (Pieśni I–VI w „Bibliotece Warszawskiej” 1856, t. 3; Pieśni VII–XV i Epilog w „Bibliotece Warszawskiej” 1857, t. 3), a następnie w całości, jako druk samodzielny zostaje wydany w Warszawie w 1858 roku.

Główną osią narracyjną tej poetyckiej powieści historycznej są wydarzenia z drugiej połowy XVI wieku, umiejscowione na stepach Ukrainy (Sicz zaporoska, futor stepowy Morozów), na Krymie, na Morzu Czarnym (walka z Tatarami)

nyhora w literaturze polskiej, Kraków 1996; P. A. Kostruba, *Wernyhora: zarys historii legendy*, „Pamiętnik Literacki” 1935, z. 1/4, s. 390–415.

¹⁵ Dopisek pod tytułem cyklu *Śpiewy historyczne Ukrainy*, poprzedzający *Dumę I* (zob. „Athenaeum” 1844, t. 1, s. 142)

¹⁶ E. Izopolski, *Śpiewy historyczne Ukrainy: Duma I. O Ostafim Daszkiewiczu*, „Athenaeum” 1844, t. 1, s. 142.

¹⁷ Tenże, *Śpiewy historyczne Ukrainy: Duma II. O Bajdzie*, „Athenaeum” 1844, t. 1, s. 151.

¹⁸ Tenże, *Śpiewy historyczne Ukrainy: Duma VI. O Morożeńku*, „Athenaeum” 1844, t. 4, s. 65.

¹⁹ Informację tę podaję za Kasjanem, zob. J. M. Kasjan, „*Duma z dum ukraińskich*” – zapomniany poemat Erazma Izopolskiego, „*Studia Polono-Slavica-Orientalia*” Acta Litteraria 1990, t. 12, s. 11.

i w Polsce (śmierć przychylnego Kozakom króla Polski Stefana Batorego i przyjęcie władzy przez nowo wybranego władcę – Zygmunta III Wazę). Dotyczą one losów kozaczyzny od wyboru na hetmana kozackiego Bohdana Różyńskiego, zwanego Bohdankiem, poprzez historię pieśniarza, wieszczą i późniejszego wodza kozackiego – Wernyhory, oraz bohaterskie czyny w walce z Tatarami Kozaka Ułasa Morozenki (zwanego Skałozubem).

Ludowość

W *Dumie z dum ukraińskich* autor zawarł elementy kultury ludowej Ukrainy, z którymi zaznajamiał się od najmłodszych lat. Przede wszystkim umiejętnie wpłata w poemat fragmenty dum zasłyszanych, spisanych przez niego i opublikowanych we wspomnianym cyklu *Śpiewy historyczne Ukrainy*. Lecz *Duma z dum* czerpie też pełnymi garściami z przeróżnych pieśni, skazek, odrywek, zwyczajów ludu ukraińskiego, które wraz z objaśnieniami, komentarzami publikował Izopolski w również już wspomnianym cyklu *Badania podań ludu*.

W metodzie tej podobny jest do autora *Ballad i romansów*, który chętnie sięga po motywy, wątki z opowieści, pieśni ludowych, stanowią one dla niego ważne źródło inspiracji. Jest to charakterystyczne i powszechne zjawisko wśród poetów w epoce Mickiewicza²⁰. Warto jednak zaznaczyć, że podejście autora *Stepów Akermańskich* jest pod tym względem nowatorskie, gdyż, jak stwierdza Ryszard Górski:

Przełomowe znaczenie pierwszego tomiku poezji Mickiewicza polegało na wyjściu poza ramy dotychczasowych prób nawiązujących do literatury ludowej. (...) Mickiewicz zapoczątkował twórczość opartą na motywach ludowych, nie nastawioną jednostronnie na oddanie barwności i różnorodności folkloru, ale zmierzającą do odтворzenia sytuacji społecznej i świata wyobrażeń ludu oraz oceny przedstawionych zjawisk z pozycji mas, przejmującą – mówiąc ogólniej – ludowy sposób widzenia i interpretacji rzeczywistości²¹.

²⁰ R. Górski, *Ludoznawstwo epoki Mickiewicza*, [w:] *Ludowość u Mickiewicza*, red. J. Krzyżanowski, R. Wojciechowski, Warszawa 1958, s. 5: „Zwrot do twórczości ludowej, podjęty w skali europejskiej, nastąpił w ciągu XVIII i na początku XIX w. Zrodziła się wtedy inicjatywa bliższego wglądu i zainteresowania się uchodzącymi powszechnej uwagi zagadnieniami kultury ludowej (...). Dojrzała potrzeba zajęcia się wytworami literatury i sztuki warstw ludowych, przekonanie o słuszności i konieczności utrwalania i gromadzenia płodów ustnej twórczości ludowej, myśl o możliwości odrodzenia i unarodowienia literatury przez czerpanie ze skarbnicy dorobku mas ludowych. (...) Była następstwem wzrastającego poczucia narodowego i potężnym środkiem w toczonych walkach narodowowyzwoleńczych”.

²¹ R. Górski, *Ludoznawstwo epoki Mickiewicza*, [w:] *Ludowość u Mickiewicza*, dz. cyt., s. 26.

Taką też optykę ludową ukazuje Izopolski, wplatając w nią na poły historyczną, epicką opowieść o ukraińskim kozactwie.

Przyroda

Pośród punktów stycznych obu twórczości można wymienić także fragmentaryczne podobieństwa w obrazowaniu przyrody. Na przykład przyrównanie ukraińskiego stepu do wody, do oceanu – w *Sonetach krymskich* (w *Stepach Akermańskich*) oraz w Izopolskiego *Modlitwie starca* („W młodości mojej w stepów oceanie”²²) i w *Pieśni II. Dumy z dum ukraińskich* („Za stepów morzem, w dalekim kraju [...]”²³).

Inną zbieżnością może być również motyw burzy na Morzu Czarnym. W *Sonetach krymskich* w wierszu *Burza* Mickiewicza i w przytoczonej przez Izopolskiego dumie *Czarnomorska burza*, której fragmenty wplata następnie do *Pieśni V. Dumy z dum ukraińskich* znajdują się opisy strasznej burzy na Morzu Czarnym, burzy, którą uspokoić może jedynie modlitwa. Opis burzy na morzu w tych utworach okazuje się paralelny, nieco inny natomiast jest motyw modlitwy – u Mickiewicza modlą się wszyscy na statku, w dumie o czarnomorskiej burzy tylko jedną osobę stać na szczerą modlitwę.

Bliźniaczy wydaje się też obraz dwóch księżyców „odmalowany” w *Balladach i romansach* oraz *Dumie z dum ukraińskich*. W balladzie *Świtez* w opisie tytułowego jeziora czytamy:

Jeżeli nocną przybliżysz się doba
I zwrócisz ku wodom lice,
Gwiazdy nad tobą i gwiazdy pod tobą,
I dwa obaczysz księżyce.

Niepewny czyli szklanna spod twej stopy
Pod niebo idzie równina,
Czyli też niebo swoje szklanne stopy
Aż do nóg twoich ugina (...)”²⁴.

²² Erazm Jeżopolski [E. Izopolski], *Modlitwa starca*, „Rusalka” (Wilno) 1838, cz. 1, s. 48.

²³ E. Izopolski, *Duma z dum ukraińskich. Pieśń lirnika o ukraińskim Kozactwie*, Warszawa 1858, s. 20.

²⁴ A. Mickiewicz, *Świtez*, [w:] *Dzieła. Wydanie Rocznikowe*, t. 1: *Wiersze*, oprac. C. Zgorzelski, Warszawa 1993, s. 58.

Z kolei w *Dumie z dum ukraińskich* Izopolskiego na początku Pieśni XI znajdziemy fragment tak oto oddający lunarny krajobraz:

Niebo jak gdyby makiem kto posiał gwiazdami,
I księżyc jak zalotnik jasnym okiem błyska,
I ojciec Dniepr sinymi widniejąc wodami,
Błyszczą niby zwierciadło niebem w sobie drugim.
Krocie w nim gwiazd i księżyc iskrzącymi oczy,
W piękny świat przeglądają: gdy w milczeniu długim
Ponad śpiącym Kijowem noc cienie swe toczy (...)²⁵.

Pierwszy cytat dotyczy opisu jeziora, drugi rzeki Dniepr, to dwie zupełnie różne krainy, ale paralelny jest opis samego zjawiska podwojenia księżyca i gwiazd przez odbicie ciał niebieskich na tafli wody, która przez swoje właściwości pełni funkcję taką jak zwierciadło. Wprawdzie w balladzie Święteż podwojenie występuje w toni jeziora, a u Izopolskiego jest to lustro rzeki Dniepr, ale symetryczny jest opis samego zjawiska podwojenia księżyca i gwiazd przez odbicie ciał niebieskich w tafli wody.

Fantastyka

Wspólne jest też, oczywiście, o czym już wspomniałem, wykorzystywanie w utworach obu twórców wątków fantastycznych, pogańskich wierzeń, guseł, zabobonów, starych obrzędów. Świadomość ich wagi dla podtrzymywania narodowych, kulturowych więzi – u obu twórców jest bardzo wyraźna. W przypadku Mickiewicza jaskrawym tego przykładem jest przywołanie obrzędu Dziadów, czy pomniejszych zwyczajów i wierzeń ukazanych w *Balladach i romansach*. Warto zauważyć, o czym pisze chociażby Czesław Zgorzelski, że motywy ludowe prze-mycone ze starych pieśni, przyspiewek upodabniają Mickiewiczowskie ballady do dumek²⁶.

O czerpaniu z ludowych podań na terenach Mińszczyzny czy Nowogródzkiej przez Mickiewicza pisała chociażby Nina Taylor-Terlecka w tekście: *Prawzór „Dziadów” Mickiewiczowskich w nowym świetle (na podstawie badań Olimpii*

²⁵ E. Izopolski, *Duma z dum ukraińskich. Pieśń lirnika o ukraińskim Kozactwie*, Warszawa 1858, s. 96.

²⁶ C. Zgorzelski, *O pierwszych balladach Mickiewicza*, „Pamiętnik Literacki” 1948, z. 38, s. 72–149.

Swianiewiczowej)²⁷. Przed nią tematem tym zajmowali się także Maria Wantowska²⁸, Julian Krzyżanowski²⁹ oraz Stanisław Pigoń³⁰.

W *Dumie z dum ukraińskich* Izopolskiego, czy jego wcześniejszych szkicach folklorystycznych (między innymi w cyklu *Badania podań ludu*, w części *Gusła, Zabobony*³¹) aż roi się od wszelakich postaci fantastycznych, takich jak żmij, miawki, czyli syreny ziemne, wilkołaki, duchy, wiedźmy nazywane czasem dimnami, diabły. Nie brakuje opisów zabaw: wieczornic (wieczernic), utyc, zabaw w dzień św. Andrzeja, opowieści o kwiecie paproci i jego właściwościach, opisów działania i sposobów tworzenia popularnych w podaniach ludu ukraińskiego talizmanów, takich jak: Kości niewidzialności czy Świece z tłustości umarłego człowieka. Szkic piąty *Badań podań ludu* (*Pojęcia astronomiczne*) zawiera wyobrażenia ludowe o ciałach i zjawiskach niebieskich (między innymi o księżycu i konstelacjach gwiazdnych) oraz zjawiskach atmosferycznych (w szczególności o tęczy, którą lud zwie *wesetka*³²) i tak dalej, wymieniać można by długo.

Na osobną uwagę zasługuje postać legendarnego pieśniarza, wieszczka Wernyhory. Pierwszy raz Izopolski pisze o tym mędrцу-wróźbicie w 1843 roku, publikując w piśmie „Athenaeum” tekst *O Wernyhorze* z cyklu *Badania podań ludu*³³. W szkicu umieszcza fragmenty pieśni, odrywki i przepowiednie o Wernyhorze. Ostatecznie Wernyhora zostaje jednym z kluczowych bohaterów *Dumy z dum ukraińskich*. Z kolei Mickiewicz o Wernyhorze wspomina w wykładzie XV Kursu drugiego *Prelekcji paryskich*³⁴, podkreślając enigmatyczność i tajemniczość tej postaci, która inspirowała wielu późniejszych poetów. Jednak Wernyhora jest obecny u Mickiewicza nie tylko w warstwie teoretycznej, jako folklorystyczna ciekawostka. Jest też w pewnym sensie obecny w wyobraźni lirycznej Mickiewicza pod postacią konradowskiego Wajdeloty. Wajdeloci byli, jak wiadomo, kapłanami, wróżbitami w przedchrześcijańskiej Litwie³⁵.

²⁷ N. Taylor-Terlecka, *Prawzór „Dziadów” Mickiewiczowskich w nowym świetle (na podstawie badań Olimpij Swianiewiczowej)*, [w:] *Wilno i ziemia Mickiewiczowskiej pamięci*, t. 2, red. E. Fełliksiak, E. Sidoruk, Białystok 2000.

²⁸ M. Wantowska, *Dziady kowieńsko-wileńskie*, [w:] *Ludowość u Mickiewicza*, red. J. Krzyżanowski i R. Wojciechowski, Warszawa 1958, s. 290–291.

²⁹ Zob. hasło w *Słowniku folkloru polskiego Krzyżanowskiego* (1965).

³⁰ Zob. S. Pigoń, *Do źródeł „Dziadów” kowieńsko-wileńskich*, Wilno 1930; tenże, *Formowanie „Dziadów” części drugiej. Rekonstrukcja genetyczna*, Warszawa 1967.

³¹ E. Izopolski, *Badania podań i zwyczajów ludu. Gusła, Zabobony*, „Athenaeum” 1843, t. 4, s. 65–76.

³² Tenże, *Badania podań ludu. Pojęcia astronomiczne*, „Athenaeum” 1843, t. 4, s. 81.

³³ Tenże, *Badania podań ludu II. O Wernyhorze*, „Athenaeum” 1843, t. 3, s. 47–59.

³⁴ Zob. A. Mickiewicz, *Z wykładu XV (Kurs drugi, grudzień 1841–lipiec 1842)*, [w:] tegoż, *Prelekcje paryskie. Wybór*, t. II, przeł. L. Płoszewski, wstęp i oprac. M. Piwińska, Kraków 1997, s. 67–68.

³⁵ O podobieństwach Wajdeloty do Wernyhory więcej w tekście: J. Fiecko, *Ogród Wallenroda i tajemnica Wajdeloty*, „Prace Filologiczne. Literaturoznawstwo” 2011, nr 1(4), s. 219–232.

Znajomość

Czy wszystkie przytoczone tropy, bliższe lub dalsze paralele oznaczają, że Izopolski inspirował się twórczością utytułowanego, znanego już poety? Bezpośrednich na to dowodów nie znalazłem. Nie ma za to wątpliwości, że poeta-folklorysta znał i cenił dzieła autora *Dziadów*. Niewiele o tym jednak pisze. Pewne ślady tego oddziaływania odnajdujemy w surowej recenzji tomu drugiego poezji Aleksandra Grotta Spasowskiego, w której Izopolski notuje ze szczerością:

(...) z tego więc wypada, że trzeba wprzód zapracować na sławę u ludzi, nim kto ma się im z przyjemnością ukazać w portrecie – taka maksyma w całej rozciągłości obowiązywać powinna i rozmaitego rodzaju Autorów – stąd to dawniej dołączono portrety autorów do dzieł ich pośmiertnych, i od niedawna podobno u nas dzieje się inaczej – pierwsze ile wiem poezje wydane u nas z portretami żyjących i co większa młodych poetów były, drugie wydanie A. M. i w 1838 r. poezje P. Kraszewskiego. Ale cóż mówi za nimi? Oto – że pierwsze zaraz wydanie poezji A. M. zrobiło już autorowi całą sławę poety – Los taki był w swoim czasie pewną zagadką pociągającą ku temu, który ją zrodził – słusznie więc każdego interesowało wszystko to, co miało związek z panem takiego losu; a więc portret jego ujrzano z przyjemnością. (...) dodać zaś do tego, że i same poezje tak A. M. jako i P. Kraszewskiego, nawet bez wielkiej innej sławy, były właściwie poezjami, i portret przy nich nie nastęczał pytania: dlaczego ten portret?³⁶

Izopolski nie wymienia z imienia i nazwiska Mickiewicza, używając jedynie inicjałów poety prawdopodobnie ze względu na ówczesną carską cenzurę.

Podsumowanie

W dorobku Mickiewicza i Izopolskiego można znaleźć pewne punkty styczności. Przedstawiłem tylko kilka ich przykładów. Jedynie zasygnalizowałem te, jak mi się wydaje, najbardziej znaczące. Przede wszystkim łączy ich zamiłowanie do tradycji ludowej i umiejętność jej wykorzystywania w utworach literackich. Z tego względu obu można nazywać poetami-folklorystami. Oczywiście inaczej rozkładają się u nich akcenty w przypadku obu obszarów twórczości. Autor *Balad i romansów* znany jest przede wszystkim ze swoich dzieł literackich, dopiero w dalszej kolejności mówi się o nim jako o profesorze-wykładowcy, czy – jak go

³⁶ E. Izopolski, *Tom drugi poezji p. Spasowskiego*, „Tygodnik Petersburski” 1841, nr 47, s. 263.

wprost nazywa Julian Krzyżanowski³⁷ – folklorystę. Na to miano miałby zasłużyć chociażby swoimi *Prelekcjami paryskimi*. W przypadku Erazma Izopolskiego działalność folklorystyczna jest równie istotna jak twórczość liryczna, co go wyraźnie odróżnia od znanego i cenionego wieszczka.

Czy Erazm Izopolski nawiązywał w swoich tekstach do twórczości starszego, bez wątpienia bardziej utytułowanego pisarza? Przytoczone powyżej przykłady świadczyć mogą o pewnej dozie inspiracji, może nie nadrzędnej wobec innych źródeł, ale istotnej. Jednak bezpośrednich dowodów na wpływy i zapożyczenia, jak się zdaje, nie ma. Pozostają one sprawą domysłu. Czy pod tym względem autor *Dumy z dum ukraińskich* wyróżnia się na tle innych twórców ukraińskich? Nieszczerólnie. Wyraźniej jednak wpływ Mickiewicza uwidacznia się nawet u pisarzy ukraińskich. Wystarczy wspomnieć twórczość poetki, krytyczki literackiej oraz tłumaczki dzieł Adama Mickiewicza – Łesi Ukrainki (Łarysy Kosacz), w której tych inspiracji znajdziemy zapewne jeszcze więcej i będą one bardziej czytelne³⁸. Ponadto, jeżeli porównać najznakomitsze dzieła Mickiewicza – *Dziady* czy *Pana Tadeusza* z *Dumą z dum ukraińskich*, zauważymy, iż jedną z najważniejszych między nimi różnic jest forma gatunkowa i kształt językowy. Autor *Sonetów krymskich* był poliglotą, ale pisał polszczyzną z naleciałościami północnokresowymi³⁹. Izopolski tymczasem pisał swe dzieła po polsku, lecz wprowadzał do swej polszczyzny liczne cechy regionalne, ukrainizmy, toponimy. Wspomina o tym sam we wstępie do *Dumy z dum*:

Spróbowawszy się więc po raz setny na darmo, uznałem ostatecznie myśl moją za niemożliwą dla mnie w wykonaniu jej językiem ludu ukraińskiego; nie przeto jednak samej myśli zaniechałem, usiłując ją wykonać w języku polskim. Lecz mówiąc w języku polskim, nie rozumiem bynajmniej ściśle tych wszystkich form jego, jakie w nim gramatycznie są przyjęte i ustalone, zachowując je tylko tam, gdzie się dały pogodzić z tokiem i sposobami wysłowienia się ludu ukraińskiego: a stąd owoc tych usiłowań jest całkowicie podobny do mowy rodowitego Kozaka, mówiącego po polsku, po swojemu czującego, myślącego i sztukującego rodzimym narzeczem, gdzie mu zabraknie sposobów wypowiedzenia swej myśli w języku, którym mówi⁴⁰.

³⁷ Zob. J. Krzyżanowski, *Literatura ludowa w Prelekcjach paryskich*, [w:] *Ludowość u Mickiewicza*, dz. cyt., s. 470.

³⁸ Na temat Łesi Ukrainki zob. R. Radyszewski, *Łesia Ukrainka jako krytyk literatury polskiej*, „*Slavia Orientalis*” 2021, nr 2, s. 317–330; F. Nieuważny, *Fenomen Łesi Ukrainki*, [w:] Ł. Ukrainka, *Pieśń lasu*, Warszawa 1989; T. Chróścielewski, *Siedem strun Łesi Ukrainki*, [w:] Ł. Ukrainka, *Siedem strun*, Lublin 1980.

³⁹ Zob. M. Piechota, *Poliglotyzm wielkich romantyków polskich (Mickiewicz, Słowacki, Krasiński)*, Katowice 2016.

⁴⁰ E. Izopolski, *Duma z dum ukraińskich...*, dz. cyt., s. 3.

Zasadnicze różnice formalne i językowe nie przeczą jednak tezie, która wydaje się dla naszych rozważań najważniejsza. Dostrzeżone zbieżności są dowodem pewnej spójności myśli, specyfiki motywów i wyobraźni wspólnych dla wieszczki i przedstawiciela szkoły ukraińskiej w poezji polskiej⁴¹.

Na owe przestrzenie wspólne: paralele biograficzne, szczególnie młodzieńcze zainteresowania, pewne podobieństwo wykorzystywanych w twórczości motywów – można spojrzeć szerzej – to oczywiście specyfika czasów, w których dominował nurt romantyczny, ale też specyfika ziem litewskich i ukraińskich, w których wciąż żywe były pogańskie wierzenia, kultywowano dawne obrzędy, przekazywano pieśni ludowe. Żywa tradycja ludowa w połączeniu z dzikością otaczającej przyrody zajmowały myśli obu twórców, rozpałały ich wyobraźnię, wpływały na ich sposób obrazowania, motywy, którymi posługiwali się w swoich tekstach. Ten pewien, niełatwy do całkowitego uchwycenia, wymykający się jednoznacznym klasyfikacjom regionalny duch litewskości i ukraińskości niczym wiatr hulający po stepach, lasach czy wodach tych ziem, tych narodów i kultur był obecny w tekstach obu pisarzy. Mickiewicz wytyczył ścieżkę wszystkim późniejszym entuzjastom ludowości, do których należał niewątpliwie Erazm Izopolski⁴². Dzięki spuściźnie Mickiewicza mamy zatem sposobność, by mówić o tych bardziej już zapomnianych – a wartych pamięci, oryginalnych – twórcach.

Bibliografia

- Bracka M., *Pojęcie Ukrainy i ukraińskości w twórczości Erazma Izopolskiego*, [w:] „Szkoła ukraińska” w romantyzmie polskim. Szkice polsko-ukraińskie, red. S. Makowski, U. Makowska, M. Nesteruk, Warszawa 2012.
- Dzieje folklorystyki polskiej 1800–1863. Epoka przedkolbergowska*, red. H. Kapeliński, J. Krzyżanowski, Wrocław 1970.
- E. J. [Erazm Izopolski], *Poezje Ukraińca. Dumka*, „Tygodnik Petersburski” 1835, nr 98.
- Fiecko J., *Ogród Wallenroda i tajemnica Wajdeloty*, „Prace Filologiczne. Literaturoznawstwo” 2011, nr 1(4).

⁴¹ Przy czym jestem też świadomy różnic, które dzielą obie te twórczości i w ogóle działalność literacką Mickiewicza oraz przedstawicieli „szkoły ukraińskiej”, zob. na ten temat: I. Szewczenko, *Adam Mickiewicz a debiut ukraińskiego romantyzmu*, [w:] *Debiuty Mickiewicza, debiuty romantyków. Studia. W 200. Rocznice debiutu Mickiewicza: 1818–2018*, red. J. Ławski, Ł. Zabielski, Kraków 2021.

⁴² Wspomina o tym starożytnik z Jeżewa, folklorysta i pisarz Zygmunt Gloger, zob. Z. Gloger, *Słowo o pieśniach ludowych*, [w:] tegoż, *Pisma rozproszone*, t. I: 1863–1876, red. J. Ławski i J. Leończuk, wstęp J. Ławski i G. Kowalski, Białystok 2014, s. 328.

- Gloger Z., *Słowno o pieśniach ludowych*, [w:] tegoż, *Pisma rozproszone*, t. I: lata 1863–1876, red. J. Ławski i J. Leończuk, wstęp J. Ławski i G. Kowalski, Białystok 2014.
- Górski R., *Ludoznawstwo epoki Mickiewicza*, [w:] *Ludowość u Mickiewicza*, red. J. Krzyżanowski, R. Wojciechowski, Warszawa 1958.
- Izopolski E., *Badania podań i zwyczajów ludu. Gusła, Zabobony*, „Athenaeum” 1843, t. 4.
- Izopolski E., *Badania podań ludu II. O Wernyhorze*, „Athenaeum” 1843, t. 3.
- Izopolski E., *Badania podań ludu. Pojęcia astronomiczne*, „Athenaeum” 1843, t. 4.
- Izopolski E., *Duma z dum ukraińskich. Pieśni i szkice*, wstęp K.K. Pilichiewicz, M. Bracka, red. tomu K.K. Pilichiewicz, współpraca red. J. Ławski, Białystok 2022.
- Izopolski E., *Duma z dum ukraińskich. Pieśń lirnika o ukraińskim Kozactwie*, Warszawa 1858.
- Izopolski E., *Śpiewy historyczne Ukrainy: Duma Dziewiąta. O Fedorze Bezrodnym*, „Athenaeum” 1844, t. 6.
- Izopolski E., *Śpiewy historyczne Ukrainy: Duma I. O Ostafim Daszkiewiczzu*, „Athenaeum” 1844, t. 1.
- Izopolski E., *Śpiewy historyczne Ukrainy: Duma II. O Bajdzie*, „Athenaeum” 1844, t. 1.
- Izopolski E., *Śpiewy historyczne Ukrainy: Duma VI. O Morożeńku*, „Athenaeum” 1844, t. 4.
- Izopolski E., *Śpiewy historyczne Ukrainy: Duma VIII. O Samujłenku-Kołomyjenku*, „Athenaeum” 1844, t. 5.
- Izopolski E., *Tom drugi poezji p. Spasowskiego*, „Tygodnik Petersburski” 1841, nr 47.
- Jeżopolski E. [E. Izopolski], *Modlitwa starca*, „Rusalka” (Wilno) 1838, cz. 1.
- Kasjan J. M., „Duma z dum ukraińskich” – zapomniany poemat Erazma Izopolskiego, „Studia Polono-Slavica-Orientalia” Acta Litteraria 1990, t. 12.
- Kostruba P. A., *Wernyhora: zarys historii legendy*, „Pamiętnik Literacki” 1935, z. 1/4.
- Krzyżanowski J., *Literatura ludowa w „Prelekcjach paryskich”*, [w:] *Ludowość u Mickiewicza*, red. J. Krzyżanowski, R. Wojciechowski, Warszawa 1958.
- Krzyżanowski J., *Z motywów folklorystycznych u Mickiewicza (Paralele XV)*, „Pamiętnik Literacki” 1934, z. 1.
- Kyrcziw R., *Ukraiński folklor w polskiej literaturze (period romantyzmu)*, Kijów 1971.
- Makowski S., *Wernyhora. Przepowiednie i legenda*, Warszawa 1995.
- Mickiewicz A., *Świtez*, [w:] tegoż, *Dzieła. Wydanie Rocznicowe*, t. 1: Wiersze, oprac. C. Zgorzelski, Warszawa 1993.
- Mickiewicz A., *Z wykładu XV (Kurs drugi, grudzień 1841–lipiec 1842)*, [w:] tegoż, *Prelekcje paryskie. Wybór*, t. II, przeł. L. Płoszewski, wstęp i oprac. M. Piwińska, Kraków 1997.
- Piechota M., *Poliglotyzm wielkich romantyków polskich (Mickiewicz, Słowacki, Krasiński)*, Katowice 2016.
- Pigoń S., *Do źródeł „Dziadów” kowieńsko-wileńskich*, Wilno 1930.
- Pigoń S., *Formowanie „Dziadów” części drugiej. Rekonstrukcja genetyczna*, Warszawa 1967.
- Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, red. K. Lepszy, Wrocław 1962–1964.
- Stabryła W., *Wernyhora w literaturze polskiej*, Kraków 1996.
- Szewczenko I., *Adam Mickiewicz a debiut ukraińskiego romantyzmu*, [w:] *Debiuty Mickiewicza, debiuty romantyków. Studia. W 200. Rocznice debiutu Mickiewicza: 1818–2018*, red. J. Ławski, Ł. Zabielski, Kraków 2021.

- Szkoła ukraińska w romantyzmie polskim. Szkice polsko-ukraińskie*, red. S. Makowski, U. Makowska, M. Nesteruk, Warszawa 2012.
- Taylor-Terlecka N., *Prawzór „Dziadów” Mickiewiczowskich w nowym świetle (na podstawie badań Olimpii Swianiewiczowej)*, [w:] *Wilno i ziemia Mickiewiczowskiej pamięci*, t. 2, red. E. Feliksiak, E. Sidoruk, Białystok 2000.
- Wantowska M., *Dziady kowieńsko-wileńskie*, [w:] *Ludowość u Mickiewicza*, red. J. Krzyżanowski i R. Wojciechowski, Warszawa 1958.
- Wojciechowski R., *W kręgu żywej tradycji*, [w:] *Ludowość u Mickiewicza*, red. J. Krzyżanowski, R. Wojciechowski, Warszawa 1958.
- Zgorzelski C., *O pierwszych balladach Mickiewicza*, „Pamiętnik Literacki” 1948, z. 38.

Kamil K. Pilichiewicz

Łukasz Górnicki Library in Białystok

COMMON SPACES IN CREATIVITY ERASMUS IZOPOLSKI AND ADAM MICKIEWICZ

Summary

The article is an attempt to look at the work of the Polish-Ukrainian writer and folklorist Erazm Izopolski through the prism of the work of Adam Mickiewicz. The author is looking for common spaces, parallels that can be found in the works of both artists. First of all, he draws attention to their early inspirations and dominant motifs. From specific examples, he tries to formulate more universal conclusions.

Keywords: Erazm Izopolski, Adam Mickiewicz, parallel, folklorist, poetry.